

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

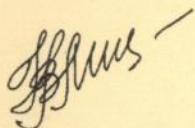
На правах рукопису

МИХАЙЛОВСЬКА Наталія Владиліївна

***Науково-методичне забезпечення
діяльності професійно-технічних
навчальних закладів України
(1921- 1929 рр.)***

13.00.04 - професійна педагогіка

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1997

№. 36. 409

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Українській
ці керівних кадрів освіти

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,
професор, академік АПН
України

Офіційні опоненти:

ПАНЧЕНКО Петро Пантелеймонович,
доктор історичних наук,
професор

ЯРОВИЙ Володимир Ілліч,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Провідна установа:

Чернігівський державний
педагогічний інститут
ім. Т. Г. Шевченка Міністерства
освіти України, м. Чернігів

Захист відбудеться **15 січня 1997 року** на засіданні спеціалізо-
ваної вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології
професійної освіти АПН України за адресою :

254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту педа-
гогіки і психології професійної освіти АПН України (254060, м. Київ,
вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розісланий "12" грудня 1996 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Цибульська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. У процесі кардинальних перетворень в усіх сферах суспільного життя України професійно-технічна освіта має забезпечувати відтворення трудових ресурсів, виконувати важливі функції перепідготовки незайнятого населення, підвищення кваліфікації робітників, забезпечення соціального захисту молоді від безробіття. Одним із найважливіших умов підготовки кваліфікованих робітничих кадрів є науково-методичне забезпечення діяльності існуючих і новостворених професійно-технічних навчальних закладів.

Вдосконаленню науково-методичного забезпечення діяльності закладів профтехосвіти сприяє творче використання результатів історико-педагогічних досліджень. У 20-ті роки в Україні проводився активний пошук раціоналізації організаційних форм і методів підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Педагоги і науковці працювали над розробленням і впровадженням нової навчально-програмної документації, навчальної літератури, а також створенням методичної служби.

Загальнонаукове та теоретичне значення для нашого дослідження мають праці з проблем розвитку народної освіти в Україні М.Гриценка, М.Гриценка, С.Гутянського, В.Даниленка, І.Крилова, М.Лещенка, Т.Осташко, Г.Ясницького. Різні аспекти підготовки кваліфікованих робітників у колишньому СРСР проаналізували С.Батишев, А.Веселов, І.Воєводський, Л.Дмитрієва, В.Злобіна, Ю.Осовський та інші.

Водночас зауважимо, що більшість авторів дещо однобічно тлумачать досвід розбудови професійно-технічної освіти в Україні у 20-х роках. На нашу думку, наукову цінність мають ті дослідження, в яких на основі переважно архівних джерел багатопланово і об'єктивно проаналізовано досвід розвитку професійно-технічної освіти в цей період в Україні (І.Гавриш, В.Найджевич, І.Лікарчук, Н.Падун). Однак ці автори лише частково торкаються питань науково-ме-

ІНСТИТУТ ВІСТЕРЖАННЯ
АН УРСР

тодичного забезпечення професійного навчання, оскільки їх увага зосереджувалась на інших аспектах розвитку професійно-технічної освіти в Україні у досліджуваній період.

Загострення суперечностей між процесом динамічного оновлення наукових знань, масштабністю практичних завдань, які покликані розв'язувати працівники профтехосвіти, і недостатнім рівнем їх професійної компетентності, між обсягом наукової інформації, темпами її приросту та можливостями оволодіння нею, між соціальним замовленням на професійну підготовку робітників високого рівня кваліфікації та їх реальною підготовкою зумовлюють необхідність обґрунтування й творчої реалізації нових підходів до науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних закладів освіти в нових соціально-економічних умовах.

Таким чином, об'єктивна необхідність розв'язання суперечностей між розвитком професійно-технічної освіти та реальним станом науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних закладів освіти, а також відсутність спеціальних історико-педагогічних досліджень з зазначеної проблеми зумовили вибір теми дослідження: "Науково-методичне забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів в Україні (1921- 1929рр.)".

Об'єкт дослідження: професійно-технічна освіта України у процесі її історичного розвитку.

Предмет дослідження: зміст, основні напрями та форми організації науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів в Україні у 1921-1929 рр.

Мета дослідження: виявити тенденції в розвитку змісту та основних напрямів науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України у 20-ті роки; визначити провідні ідеї цього досвіду для творчого використання в Україні за нових соціально-економічних умов.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні концептуальні положення щодо розвитку професійно-технічної освіти в Україні у 20-ті роки.

2. Схарактеризувати основні напрями та етапи розвитку науково-методичної роботи у галузі професійно-технічної освіти в Україні у 20-х роках на державному, регіональному та місцевому рівнях.

3. Здійснити порівняльний аналіз навчально-програмного забезпечення професійно-технічних закладів освіти різного типу і профілю.

4. Виявити особливості організації науково-методичної роботи в різних регіонах України та дослідити розвиток форм управління нею.

5. Розробити методичні рекомендації для інженерно-педагогічних працівників закладів профтехосвіти України щодо використання в сучасних умовах провідних ідей досвіду науково-методичного забезпечення підготовки робітничих кадрів.

Методологічною основою дослідження стало положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ та необхідність їх вивчення у конкретно-історичних умовах, діалектику продуктивних сил та продуктивних відносин, поєднання навчання з продуктивною працею, про органічний взаємозв'язок загальної, професійної та політехнічної освіти в підготовці майбутнього робітника, а також положення про необхідність оновлення змісту та напрямів реалізації науково-методичного забезпечення з урахуванням особливостей сучасного соціально-економічного розвитку країни.

В основу історико-педагогічного пошуку покладено принципи системності, інтегративності, наукової об'єктивності, прогностичності.

Теоретичною основою дослідження стали провідні ідеї вчених-істориків, філософів, педагогів, психологів, економістів з проблем розвитку професійно-технічної освіти, а також матеріали, опубліковані у науково-методичних виданнях та періодичній пресі 20-30-х років (Н. Авдієнко, А. Бубнов, А. Головченко, І. Гордон, В. Гуревич, О. Есseg, А. Залужний, М. Зарецький, А. Зільберштейн, Я. Звігальський,

М. Іванов, К. Калиненко, А. Калмансон, Я. Кац, А. Кох, І. Кудокоцев, А. Мандрика, А. Машкін, І. Немоловський, П. Панкевич, Я. Столяров, В. Ястржембський).

У ході дослідження вивчалися ідеї, висновки, викладені в працях керівників Наркомосу України Г. Гринька, М. Скрипника, Я. Ряппо. Використовувались також теоретичні положення щодо підготовки робітничих кадрів, викладені в працях з профтехпедагогіки (С. Батишев, А. Беляєва, О. Дубинчук, В. Ледньов, М. Махмутов, Н. Ничкало, Г. Роганов), та в дослідженнях з історії розвитку народної освіти і педагогічної думки в Україні (А. Алексюк, М. Грищенко, Н. Каленіченко, В. Майборода, П. Панченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко).

Джерельна база дослідження: Документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДА-ВО України), зокрема фонду 166, в якому опрацьовані документи і матеріали Секретаріату Колегії Народного Комісаріату Освіти (оп. 2, спр. 756-759; оп. 3, спр. 12), шкільного відділу НКО (оп. 1, спр. 247-429), відділів професійно-технічної освіти робітників, робітничої молоді та організаційно-інструкторського відділу Укрголовпрофосу (оп. 2, спр. 302-323, 980-1000, 1286-1290, 1310), Методкому професійної освіти (оп. 2, спр. 1223-1233; оп. 3, спр. 459-486; оп. 4, спр. 314-325; оп. 5, спр. 459-507; оп. 6, спр. 291-315); Державного Науково-Методологічного Комітету (оп. 5, спр. 816, 817; оп. 6, спр. 682-707); Наукового Комітету (оп. 2, спр. 464, 1156, 1189; оп. 5, спр. 681); з'їздів, конференцій та нарад (оп. 1, спр. 1025, 1036, 1307, 1308; оп. 6, спр. 221); регіональних освітніх органів влади (оп. 2, спр. 320, 833, 834, 1007, 1015, 1016, 1233, 1274, 1351). Проаналізовано також ряд документів і матеріалів Народного Комісаріату Праці (фонд 2623) та особистого архіву Я. Ряппо (фонд 4805). У ході дослідження виявлено і проаналізовано 113 архівних справ, 54 бюлетені Народного Комісаріату Освіти України, 53 положення і статuti, 60 інструктивно-методичних матеріалів державного і регіонального рівнів, 46 звітів, рішення 24

конференцій, з'їздів і нарад з проблем розвитку професійно-технічної освіти Всесоюзного, Всеукраїнського і регіонального рівнів, 86 публікацій у періодичній пресі 20-х років.

Методи дослідження:

- історико-логічний, теоретичний та порівняльний аналіз документів і матеріалів з питань науково-методичного забезпечення діяльності навчальних закладів профтехосвіти, виявлених в архівних фондах, а також вивчення законодавчих актів уряду України з питань підготовки кваліфікованих робітничих кадрів;
- проблемно-цільовий аналіз матеріалів періодичної преси, результатів наукових досліджень з метою одержання історико-педагогічної інформації, наукових даних з проблеми дослідження;
- системний підхід та метод перехресного вивчення документів різнохарактерних фондів центральних, республіканських, обласних і місцевих архівів України;
- систематизація виявлених документів і матеріалів, одержаних фактів і даних.

Дослідження проводилось у 1992-1996 роках у три етапи.

На першому етапі (1992-1993 рр.) теоретично осмислювалась проблема, визначались об'єкт, предмет дослідження, його мета і завдання, програма і методика дослідження; вивчалась історична, філософська, соціально-економічна, педагогічна література з обраної проблеми.

На другому етапі (1993-1995 рр.) вивчались архівні документи і матеріали, літературні та інші джерела, здійснювались систематизація і первинне узагальнення результатів вивчення стану науково-методичної роботи з проблем методичного забезпечення навчально-виховного і виробничого процесу в закладах профтехосвіти в 20-ті роки.

На третьому етапі (1995-1996 рр.) поглиблено вивчались, аналізувались виявлені документи і матеріали, узагальнювались та оформ-

лялись результати дослідження, визначались можливі шляхи використання в сучасних умовах провідних ідей виявленого досвіду. Формувались висновки і рекомендації.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті та систематизації провідних ідей і положень щодо змісту і напрямів науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України в 20-ті роки; виявленні тенденцій у розвитку науково-методичної роботи та особливостей управління цією галуззю; введенні до наукового обігу 22-х нових архівних документів про розвиток науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України у 20-ті роки.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні положень та висновків щодо особливостей інтегрування загальноосвітніх і професійних знань, шляхів раціоналізації виробничого навчання та можливостей їх врахування у змісті і формах організації науково-методичної роботи в закладах профтехосвіти різного профілю, а також щодо визначення змісту та форм підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників закладів профтехосвіти в нових соціально-економічних умовах з урахуванням історичного досвіду.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій для інженерно-педагогічних працівників, викладачів та студентів професійних ліцеїв, коледжів, вищих педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації, а також для працівників і слухачів закладів післядипломної освіти щодо використання провідних ідей досвіду науково-методичного забезпечення діяльності профтехшкіл 20-х років в нових соціально-економічних умовах.

Вірогідність результатів і основних висновків дисертаційної роботи забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних позицій дослідження, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті і завданням, аналізом значного обсягу архівних документів і матеріалів.

На захист виносяться:

1. Положення, що характеризують основні тенденції розвитку науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України у 20-х роках (розробка нових навчальних планів і програм на основі інтеграції загальноосвітніх і професійних знань, зокрема, внутрішньої у межах певних дисциплін, інтеграції знань у межах відповідних циклів, а також інтеграції в межах всього навчально-виховного процесу з науковим обґрунтуванням оптимального співвідношення предметного та інтегративного навчання для різних типів професійно-технічних навчальних закладів; профілювання змісту програм із загальноосвітніх дисциплін, "технізації" гуманітарних дисциплін, диференціації за типами та цільовими установками навчальних закладів, а також рівнем базової загальної освіти учнів; оптимальне поєднання предметного методу виробничого навчання, операційного і методу ЦП; організація виробничого навчання в умовах виробничого оточення; розробка підручників та навчально-методичних посібників з урахуванням регіональних особливостей та контингенту учнів; розробка організаційних засад системи підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів).

2. Висновки, що характеризують особливості розвитку науково-методичної роботи у галузі професійно-технічної освіти (галузевий підхід в організації науково-методичної роботи, врахування потреб професійно-технічних шкіл національних меншин, демократизація форм методичної роботи, активізація місцевої ініціативи), а також управлінські аспекти діяльності у цій галузі (розмежування повноважень державного, регіонального та місцевого рівнів роботи, поєднання демократичних засад з командно-адміністративним управлінням, подвійне підпорядкування науково-методичних служб, впровадження перспективного планування).

3. Рекомендації щодо вдосконалення науково-методичного забезпечення діяльності закладів професійно-технічної освіти в нових соціально-економічних умовах на основі використання провідних ідей досвіду цієї галузі в Україні у 20-х роках.

На основі узагальнення результатів вивчення архівних документів і матеріалів нами розроблено документальну хроніку "Науково-методичне забезпечення діяльності професійно-технічних закладів освіти в Україні у 20-ті роки", яка охоплює 155 документів з проблеми, що досліджувалась.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Хід і результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях у Львові (1994р.), Харкові (1995р.), Вінниці (1994, 1995рр.), Миколаєві (1995р.), Білій Церкві (1995, 1996); на Всеукраїнській науково-практичній конференції (м. Ніжин, 1993); на науково-практичних семінарах з питань безперервної освіти інженерно-педагогічних працівників і керівних кадрів освіти у Києві (1994, 1995, 1996рр.). Рекомендації, розроблені на основі узагальнення результатів історико-педагогічного дослідження, впроваджено в Українському інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти Міністерства освіти України, у Вінницькому педагогічному інституті, Київському індустріально-педагогічному коледжі.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку основної використаної літератури, що охоплює 354 літературних джерела, 115 архівних справ і 22 додатки.

Основний зміст роботи.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, розкривається її актуальність, визначаються об'єкт, предмет і мета, завдання дослідження, його методологічна основа і методи. Характеризується ступінь дослідженості проблеми, наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи. Представлені положення, що виносяться

на захист, а також висвітлені апробація і впровадження результатів дослідження.

У першому розділі - **"Науково-методичне забезпечення діяльності закладів професійно-технічної освіти як історико-педагогічна проблема"** - викладено загальну характеристику розвитку професійно-технічної освіти в Україні у 20-ті роки; розкрито головні підходи щодо розв'язання проблеми інтегрування загальноосвітніх і професійних знань та шляхи раціоналізації виробничого навчання у професійно-технічних навчальних закладах України у 20-ті роки.

Як показало вивчення, у досліджуваній період в Україні приділялась значна увага розробці концептуальних підходів до організації системи професійної освіти. Нами проаналізовано матеріали 3-х Всеукраїнських нарад, 5-ти Всеукраїнських нарад завідуючих губернiальними відділами народної освіти, 7-ми регіональних конференцій з проблем освіти, Всеукраїнської конференції з індустріально-технічної освіти (вересень, 1922), I Всеукраїнського з'їзду з освіти робітничої молоді (березень, 1923) та 23 інструктивно-методичних матеріали, в яких визначено напрями реформування системи освіти в Україні.

Відповідно до схеми розбудови системи освіти, схваленою I Всеукраїнською нарадою з питань освіти, професійна освіта була організована за принципами наступності кваліфікацій і "вертикалізації". Навчання кваліфікованих робітників і спеціалістів для промисловості на кожному етапі здійснювалось навчальними закладами відповідного типу і передбачало завершену теоретичну і практичну фахову підготовку згідно з такими ступенями кваліфікації: "1) I ступінь - кваліфікований робітник, підготовлений добре в якомусь ремеслі; II ступінь - технік (або майстер) з якогось ремесла; III ступінь - інженер-вузький спеціаліст; IV ступінь - інженер-адміністратор; V ступінь - вчений в тій чи іншій галузі технічних наук" (ЦДАВО України, Ф. 166, оп. 1, спр. 1025, арк. 7).

На основі аналізу структурних перетворень в системі освіти, нормативної бази та архівних матеріалів встановлено, що загальні підходи до організації професійної освіти на початку 20-х років дещо відрізнялись від подальшого реформування, яке здійснювалось під загальним керівництвом Українського головного комітету професійно-технічної і спеціально-наукової освіти, зокрема:

1. Укрголовпрофос визначив "два головні базиси професійної освіти - індустрію і сільське господарство" замість рівноправності всіх "вертикалей" за схемою 1920 року.

2. З 1922 року введено однакові умови щодо обов'язкового річного стажування після закінчення кожного етапу фахової підготовки.

3. Урізноманітнено організаційно-педагогічні форми здобуття професійної освіти на першому етапі фахової підготовки відповідно до загальноосвітнього рівня учнівського контингенту.

4. З 1922 року ліквідовано середню ланку в системі професійної освіти і впроваджено двохрівневу освіту - нижчу професійну і вищу професійну освіту з відповідною диференціацією у межах кожного рівня за метою діяльності навчальних установ.

5. Кваліфікацію техника (або майстра) можна було здобути після закінчення професійної школи і стажування на виробництві, а не в "політехнікумі", як передбачалось за первинною схемою 1920 року.

6. З 1922 року в основу функціонування професійних шкіл було покладено галузевий принцип замість вузької спеціалізації "за ремеслами".

Характерною особливістю розвитку діяльності професійно-технічних навчальних закладів була спрямованість на задоволення потреб економіки України. Державна політика у галузі професійно-технічної освіти здійснювалась на основі врахування особливостей розвитку галузей економіки, тенденцій та потреб у кадрах з різним професійним спрямуванням та рівнем кваліфікації, а також загальнодержавних і регіональних потреб у кваліфікованих робітничих кадрах.

Вивчення документальних даних про діяльність професійно-технічних навчальних закладів різного типу свідчить про виконання ними подвійних функцій - поряд із виробничою кваліфікацією забезпечували здобуття учнями певного загального рівня освіти. Такий підхід до організації діяльності навчальних установ зумовив необхідність визначення загальних підходів до поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки.

У розділі відображено результати вивчення проблеми інтегрування загальноосвітніх і професійних знань, що враховувалось у змісті науково-методичної роботи. Виявлено основні напрями інтегрування загальноосвітніх і професійних знань. Встановлено, що значна увага приділялась відбору дидактичного матеріалу у школах різного профілю з урахуванням особливостей конкретного виробництва. У методичних рекомендаціях Укрголовпрофосу зазначалось: "Кожну дисципліну і кожний тип праці, що містяться в навчальному плані школи, треба, у процесі опрацювання пропустити крізь призму виробництва та його потреб" (ЦДАВО України, Ф.166, оп.6, спр.688, арк.58). У 1922р. Методком Укрголовпрофосу було видано 4 спеціалізованих збірника профільованих завдань з математики для металістів, а також професійно-технічних шкіл цукрового, хімічного і гірничого виробництва.

У процесі розвитку діяльності професійно-технічних навчальних закладів визначилась тенденція до поєднання загальноосвітніх і професійних знань і синхронізації навчального матеріалу шляхом створення інтегрованих курсів. Так, у професійних школах механічного і електротехнічного фаху впроваджувались інтегровані курси: фізика з електротехнікою, машинознавство з основами механіки, у гірничих профшколах - хімія з геологією, інтегрований курс природознавства (геологія, фізика, електротехніка), у сільськогосподарських профшколах - фізика, хімія з метеорологією, у школах ФЗУ - фізика з хімією, українознавство з економічною географією, геометрія з кресленням. Розробка програм цих курсів здійснювалась як

самостійно на місцях інженерно-педагогічними працівниками професійно-технічних шкіл, так і Методкомом Укрголовпрофосу, який створював спеціальні комісії із досвідчених педагогів, науковців і спеціалістів з різних галузей промисловості. У 1923р. Укрголовпрофос опублікував експериментальні програми і конспекти з таких курсів: світобудова з географією, фізика з хімією, геометрія з кресленням.

У 20-ті роки існували різні погляди щодо узгодженості загальноосвітніх і професійних знань. Один із напрямів представляли прихильники повної ліквідації навчальних предметів. Цю ідею пропагувала науково-методична лабораторія Москпрофосу. В Україні її підтримували працівники ряду шкіл ФЗУ при підприємствах текстильної промисловості. Зазначимо, що центральні методичні органи України обережно ставились до масового впровадження цієї ідеї у школах ФЗУ.

У ході наукового пошуку виявлено матеріали, що свідчать про роботу ряду науковців над "акордизацією" навчального матеріалу. Зокрема, М.Зарецький працював над розробкою офіційної програми для шкіл робітничої молоді, в якій він намагався інтегрувати навчальний матеріал за трьома "акордами": 1)матерія, 2)робота, 3)суспільство. Зазначимо, що ця класифікація була дещо штучною. Адже такі дисципліни як математика, рідна мова, іноземна мова не вкладались у запропоновану автором схему і їм відводилась роль допоміжних.

Розроблялись також проблеми інтеграції знань з основ механіки, теорії міцності і машинознавства в "акорді" з технічної механіки. Разом з тим зауважимо, що у методичних матеріалах 1922-1929рр. не виявлено практичних рекомендацій щодо застосування "акордних" програм. У 1924р. Методком Укрголовпрофосу зробив спробу узагальнити досвід роботи щодо інтеграції загальноосвітніх і професійних знань. Була запропонована узагальнююча схема навчального плану для професійно-технічних шкіл з розподілом навчального матеріалу за

циклами: А. Загального значення, Б. Технічного значення, В. Спеціального значення. За цією схемою розроблялись програми для професійних шкіл механічного, електротехнічного, машинобудівного профілю, а також шкіл ФЗУ при підприємствах металообробної промисловості, шкіл батрацької молоді й ряду інших. Загальноосвітні і професійні знання інтегрувались навколо трьох основних виробничих факторів - предмет праці, праця і засоби праці. У процесі пристосування навчальних планів і програм до місцевих умов виявилась тенденція до профілювання загальноосвітніх дисциплін. Наприклад, у професійно-технічних школах машинобудівного і електротехнічного фаху поглиблено вивчались фізико-математичні дисципліни, у сільськогосподарських - природничо-біологічні.

Таким чином, до основних підходів щодо розв'язання проблеми інтеграції загальноосвітніх і професійних знань відносимо: а) цільовий відбір навчального матеріалу за його значенням для виробничої діяльності учнів, б) створення інтегрованих курсів із загальноосвітніх і загальнотехнічних предметів; в) "акордизацію" навчального матеріалу; г) профілювання загальноосвітніх предметів; д) створення логічно цілісної загальноосвітньої бази для оволодіння технічними і професійними знаннями; е) інтеграцію в межах всього навчально-виховного процесу з обґрунтуванням доцільності інтегрованого навчання.

У розділі викладено результати аналізу стану організації виробничого навчання у професійно-технічних навчальних закладах різного типу і профілю. За даними Народного комісаріату освіти, у 1923 році тільки у 30%-40% навчальних закладів виробниче навчання проводилось згідно з програмами, більшість підлітків працювали підручниками у майстрів і досвідчених робітників. У 20-ті роки визначалась тенденція до "ліквідації підручництва" і організації індивідуально-колективних форм виробничого навчання на підприємствах. Найбільшого поширення набули колективні форми виробничого навчання.

Проведене дослідження дало змогу виділити типи професійно-технічних навчальних установ за формою організації виробничого навчання: школи колективного навчання (школа-підприємство, школа-майстерня, школа-цех, школа-учнівських бригад), школи індивідуального навчання (з інспектуванням і з інструктуванням), школи мішаного типу. Серед двох останніх типів профтехшкіл виділялись навчальні заклади з підготовчими майстернями, в яких учні оволодівали основними прийомами і навичками з обраної професії протягом першого року навчання.

Поряд з раціоналізацією організаційних форм виробничого навчання інженерно-педагогічні працівники намагались викорінювати ремісництво і впроваджувати прогресивні методи фахової підготовки. У пошуках активізації виробничого навчання вони звернулись до таких методів, як: предметний (за виробничими роботами, або програмовими); операційний; метод ЦП. У 1927р. Держнаукметодком опублікував рекомендації щодо раціонального поєднання різних методів виробничого навчання у профтехшколах.

Зазначимо, що завдяки активній творчій діяльності педагогів у досліджуваній період визначилась тенденція до проведення колективами навчальних установ дослідницької роботи з метою аналізу трудових процесів, пов'язаних з певною професією. Її розгортання сприяло впровадженню таких методів, як Селвідж-план. Нерідко недостатній рівень методичної підготовки педагогічних працівників, недооцінка можливостей навчального закладу, відсутність науково-методичних рекомендацій з питань впровадження нових методів виробничого навчання в професійно-технічних закладах негативно позначалась на його результативності.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що у 20-і роки в Україні проводився активний пошук вдосконалення загальноосвітньої і професійної підготовки учнів у професійно-технічних навчальних закладах. Він спрямовувався на розвиток

інтелектуальних здібностей учнів, формування навичок колективної і самостійної роботи, а також професійних вмінь і забезпечення відповідного кваліфікаційного рівня робітників для різних галузей народного господарства.

Викладені вище особливості інтегрування загальноосвітніх і професійних знань, раціоналізації виробничого навчання позначились на розвитку науково-методичної роботи з проблем профтехосвіти в 20-ті роки, визначенні основних напрямів її організації в регіонах та управлінні нею.

У другому розділі - **"Управління науково-методичною роботою в Україні в 20-ті роки"** - розкриваються особливості управління науково-методичною роботою і її організаційні засади на державному, регіональному і місцевому рівнях. Викладено результати вивчення 60 архівних документів і матеріалів, серед яких 22 положення про організацію методичної роботи в Україні. Здійснений нами аналіз розвитку змісту і організаційних форм науково-методичної роботи дав змогу визначити етапи цієї діяльності:

Перший етап (1920/21-1921/22 навчальні роки) характеризується організаційно-адміністративною перебудовою системи освіти. Вносились певні зміни до схеми народної освіти, прийнятої першою Всеукраїнською нарадою з питань освіти (березень, 1920). Діяльність центральних органів освіти спрямовувалась на створення нормативно-правової бази діяльності професійно-технічних навчальних закладів. До кінця 1922р. були розроблені тимчасові положення про всі типи навчальних закладів, які працювали відповідно до самостійно підготовленої навчально-програмної документації. Остаточна система народної освіти України була закріплена у Кодексі законів про народну освіту у 1922 р.

Другий період (1922/23-1923/24 навчальні роки) розпочинається з організації у складі Укрголовпрофосу Методологічного комітету. Цей період характеризується поглибленою увагою до змісту діяльності

навчальних закладів. Після організаційного закріплення нової системи освіти у 1922р. було проведено реорганізацію управлінських органів освітньої влади на інспекторську і методологічну служби, що зумовило перехід від адміністративного управління навчальними закладами до поглибленої методичної роботи і контролю. У цей період було розроблено і опубліковано орієнтовні навчальні плани для шкіл ФЗУ і профтехшкіл. Після створення центрального методичного органу професійної освіти були також розроблені нормативні документи, що регламентували методичну діяльність на всіх рівнях, зокрема: "Положення про Методологічний Комітет Укрголовпрофосу", "Положення про Методичні Комісії при Губпрофосах", "Положення про організацію методичної роботи у профтехшколах і школах ФЗУ", а також "Положення про кабінет професійної освіти", "Положення про досвідні установи при ПедВуз'ах" та ін. Вони неодноразово доповнювались і затверджувались у різних редакціях.

У цей період визначились головні ланки науково-методичної роботи в Україні. По-перше, цілеспрямована організація науково-методичної роботи органами адміністративного управління: Методком Упрофосу - Методичні комісії при губпрофосах - методичні (предметні) комісії у навчальних закладах. По-друге, визначення наукових засад цієї роботи: Науково-дослідний інститут педагогіки, інститути народної освіти (ІНО) - науково-дослідні кафедри - педагогічні лабораторії - кабінети - досвідні установи. По-третє, організація методичної роботи в професійних навчальних закладах: методичні комісії шкіл - педагогічні ради шкіл - міжшкільні комісії з їх конференціями, нарадами тощо. Всі ці головні ланки науково-методичної роботи були пов'язані між собою, доповнювали одна одну.

Третій період (1924/25-1928/29 навчальні роки) пов'язаний із централізацією всієї освітньої роботи. З 1925 року вся діяльність щодо розробки державної політики і науково-методичного забезпечення зосередилась в єдиному органі - Державному Науково-Методологіч-

ному Комітеті (ДНМК). Головною ознакою його роботи стало "установлення єдності провідної волі в усіх питаннях керівництва народною освітою" (ЦДАВО України, Ф.166., оп.5, спр. 221, арк.1). Незалежне функціонування методичних органів у структурах Комітетів Наркомосу і колегіальне управління методичною роботою було скасовано. Методком Укрголовпрофосу увійшов до складу ДНМК як секція. Період ДНМК у складі НКО характеризується поглибленням адміністративно-командних тенденцій в управлінні науково-методичною роботою і, зокрема, у галузі професійно-технічної освіти. Про це свідчить той факт, що з 1924/25 навчального року Укрголовпрофосвіта видавала "квартальні директивні листи", що регламентували цю діяльність у регіонах. У цей період визначилась тенденція до перспективного планування роботи.

На основі узагальнення виявлених даних зроблено висновок, що надмірна централізація науково-методичної роботи породила складну ієрархію погодження питань, що негативно впливало на розвиток науково-методичної роботи у регіонах і утверджувало формальний підхід до її організації у наступні роки.

Характерною особливістю управління науково-методичною роботою в 20-ті роки стало поєднання місцевої ініціативи і державного управління у визначенні змісту науково-методичного забезпечення діяльності профтехшкіл. Науково-методична робота проводилась з урахуванням специфічних особливостей кожної галузі виробництва, її завдань і функцій. Так, у процесі пошукової роботи виявлено архівні документи щодо організації системи науково-методичної роботи у транспортній галузі народно-господарчого комплексу України.

Характерною особливістю цієї діяльності було залучення до науково-методичних розробок широкого кола інженерно-педагогічних працівників, педагогів-практиків, науковців, спеціалістів з різних галузей народного господарства. Про це свідчить створення спеціальних підрозділів у центральних методичних службах (Консультацій-

них бюро), а також цілеспрямоване виявлення Держнаукметодкомом інженерно-педагогічних працівників, які входили до методичного активу у Всеукраїнському масштабі.

У розділі викладено результати вивчення становлення і розвитку організації методичної роботи у регіонах. Перші регіональні методичні центри, створені за ініціативою Методкому Укрголовпрофосу, працювали на основі принципів диференціації та профільованого спрямування (за галузями). Зокрема, Одеський Методком працював над розробкою навчально-методичного забезпечення для торгівельно-промислових професійних шкіл, Київський Методком - для сільськогосподарських, Катеринославський Методком - для механічних.

Вивчення документальних даних про діяльність регіональних методичних служб свідчить про поєднання організації науково-методичної роботи "зверху" з місцевою ініціативою. З 1923/24 навчального року у різних регіонах України почали створюватись осередки цієї діяльності (методичні комісії, педагогічні гуртки, "методичні бюро"). У 1925 році відповідним положенням Наркомосу України було передбачено створення Окружних учбово-методичних комісій з відповідними секціями професійної освіти і кабінетами. Особливістю їх діяльності було поєднання інструктування з дослідницькою роботою і систематизацією передового педагогічного досвіду.

Вивчено матеріали щодо головних напрямів досліджень у галузі профтехосвіти. Значна увага приділялась розробці наукових засад організації методичної роботи для шкіл національних меншин (як загальноосвітніх, так і професійно-технічних). Нами виявлено документальне підтвердження про організацію з 1927 року при Окрметодкомах методкомісій національних меншин. На жаль, цей досвід організації науково-методичної роботи не набув поширення, оскільки цей процес гальмувався політикою централізованого визначення змісту освіти і запереченням національного у діяльності навчально-виховних установ.

У досліджуваній період визначилась тенденція до організації науково-методичних консультацій для широкого кола інженерно-педагогічних працівників, про що свідчить створення спеціальних пунктів при відповідних ІНО. Важливу функцію забезпечення діяльності професійно-технічних закладів освіти відповідною навчально-програмною документацією і пристосування її до місцевих умов виконували методичні комісії, створені у цих установах. Проведене вивчення дозволило виявити особливості проведення методичної роботи у навчальних закладах освіти: а) самостійність у визначенні змісту діяльності; б) практична спрямованість роботи; в) різноманітність форм (постійні або тимчасові комісії, методичні бюро, предметні семінари, виробничі педагогічні наради, педагогічні гуртки за циклами споріднених дисциплін); г) залучення учнів до методичної роботи; д) залучення досвідчених фахівців до роботи, безпосередньо не пов'язаних з діяльністю навчального закладу.

Отже, у досліджуваній період в Україні приділялась значна увага розвитку науково-методичної роботи на всіх рівнях з метою вдосконалення діяльності професійно-технічних навчальних закладів і створення відповідного науково-методичного забезпечення.

У третьому розділі - **"Основні напрями науково-методичної роботи в Україні в 20-ті роки"** - викладено результати вивчення стану розробки навчально-програмної документації, підручників, навчальних посібників, а також розглянуто питання організації підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників профтехшкіл.

Здійснюючи дослідження з цих аспектів проблеми, ми проаналізували 73 навчальних плани різних типів професійно-технічних навчальних закладів України (розроблених у 1921, 1922, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928 рр.). Узагальнення результатів порівняльного аналізу навчальних планів для різних типів професійно-технічних закладів дозволило зробити висновок про пошук нових засад у змісті освіти відповідно до мети розвитку освіти в Україні, що була зако-

нодавчо закріплена у Кодексі законів "Про народну освіту" і передбачала розвиток матеріалістичного світогляду, формування навичок колективної роботи, практичну спрямованість освіти.

Відповідно до цієї мети у процесі розвитку навчально-програмного забезпечення визначилась тенденція до розширення курсів соціально-економічного характеру (від 52 годин у 1921/22 навчальному році до 312 у 1927/28 н.р.). Аналіз виявлених джерел дозволив зробити висновок про те, що поступове поглиблення процесів ідеологізації у суспільстві зумовило політизацію гуманітарних дисциплін і вилучення ряду предметів із навчальних планів (наприклад, історії), природничо-історичне спрямування змісту курсу українознавства, а також виховання у процесі навчання "моністичного" світогляду. Поряд з цим виявлено недооцінку важливості екологічних знань (на оволодіння знаннями, пов'язаними з особистістю людини і її здоров'ям, планувалось 4% загальних годин теоретичного курсу).

Виявлено також тенденцію до циклізації - об'єднання споріднених дисциплін у цикли. На дисципліни загальноосвітнього циклу було передбачено до 40%-50% загального часу теоретичного курсу. Предмети загальноосвітнього циклу мали професійну спрямованість і були основою для оволодіння учнями професійними знаннями, що сприяло розумінню явищ, пов'язаних із конкретними виробничими процесами. Представлені у розділі дані щодо розвитку співвідношення загальноосвітнього, загальнотехнічного і спеціального циклів у професійних школах і школах ФЗУ різного профілю свідчать про те, що у 20-ті роки мала місце тенденція до політехнізації знань. Це дало підстави для висновку про те, що професійно-технічні навчальні заклади не були вузькопрофесійними.

Порівняльний аналіз розвитку змісту освіти професійних шкіл і шкіл ФЗУ дозволив зробити висновок, що обсяг знань передбачав забезпечення однакового рівня освіти для їх випускників. Це сприяло

створенню єдиного середнього професійного навчального закладу для підлітків 14-18 років.

Науково-методична робота з проблем профтехосвіти поєднувалась із створенням нових типів підручників і навчальної літератури, зокрема конспектів-довідників, конспектів-підручників, методичних керівництв для інженерно-педагогічних працівників. У 4-х таблицях систематизовано дані щодо стану забезпечення закладів профтехосвіти навчальною літературою у 1922-1928рр. Основними типами навчальних посібників для учнів професійно-технічних шкіл у 20-ті роки були: підручник-довідник, конспект, "посібник з окремих дисциплін, об'єднаних у комплекси". На початок 1925/26 навчального року було випущено 51 підручник українською мовою, що становило лише 3% від загальної кількості навчальної літератури. Особливо бракувало українських підручників з фахових дисциплін. За даними ДНМК, на початок 1925/26 навчального року з числа фахових підручників, українізованих для соціально-економічних шкіл, було 1%, для індустріально-технічних - 2%, для сільськогосподарських - 13%. Це зумовило необхідність розробки навчально-методичної літератури зусиллями педагогів навчальних закладів.

Нами виявлено тенденцію до диференціації підручників за типами шкіл і фахами. Наприклад, з математики для професійних шкіл і шкіл ФЗУ проводилась робота щодо створення 16 типів підручників, з фізики - 2-х, з хімії - 3-х.

Важливою складовою науково-методичної роботи у 20-ті роки було підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників. Особлива увага приділялась поєднанню заходів, розрахованих на тривалий час, з епізодичними, розвиток регіональної ініціативи і самоосвіти, різноманітність організаційних форм (педагогічні семінари і гуртки, курси-з'їзди, курси-конференції, відрядження, стажування, тощо). Ця робота спрямовувалась на охоплення всіх працівників профтехшкіл.

У 20-ті роки надавалось важливого значення підвищенню кваліфікації викладачів і майстрів безпосередньо у навчальних закладах. Методична робота у профтехучилищах виконувала важливу функцію - здійснювала систематичний вплив на підвищення рівня педагогічної підготовки інженерно-педагогічних кадрів, їхньої професійно-методичної компетентності, готовності до розв'язання освітньо-виховних завдань.

У висновках узагальнено результати проведеної роботи, викладено основні теоретичні положення і пропозиції, визначено напрями подальшого дослідження даної проблеми.

Виявлено головні підходи до розбудови професійно-технічної освіти в Україні у 20-ті роки, охарактеризовано основні напрями науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів, виявлено організаційно-управлінські фактори, що впливали на забезпечення закладів професійно-технічної освіти навчально-програмною документацією, навчальною літературою і посібниками, впровадження в навчально-виховний процес нових педагогічних технологій.

Вивчення архівних документів і матеріалів, історичної, педагогічної, суспільно-політичної літератури дозволило зробити висновок про спорідненість сучасних проблем у галузі науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів з тими, які розв'язували науковці, педагоги-практики в Україні у 20-ті роки. У нових соціально-економічних умовах провідні ідеї історичного досвіду можуть бути використані з метою: формування національної системи науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти; удосконалення управління цією системою; створення нормативно-правових документів щодо регламентації науково-методичної роботи на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому); вдосконалення фахової підготовки на основі професіографічних характеристик; розробки варіативної навчально-програмної

документації за рівнями інтеграції загальноосвітніх і професійних знань; організації творчих колективів для створення інтегрованих підручників; налагодження видавничої діяльності у галузі професійно-технічної освіти. На нашу думку, певні методичні підходи до розробки навчально-програмної документації можуть бути корисні і сьогодні (наприклад, розробка навчально-програмної документації на основі інтеграції і диференціації, пошук оптимального співвідношення загальноосвітніх, загальнотехнічних і професійних знань, забезпечення державного стандарту і регіонального компоненту).

У сучасних умовах вважаємо доцільним створення наскрізної системи методичної роботи, оскільки вона є важливою умовою забезпечення безперервної освіти інженерно-педагогічних працівників.

З метою вдосконалення підготовки студентів педагогічних вузів до майбутньої роботи в закладах профтехосвіти доцільно передбачити в навчальних закладах різного типу спецкурси з історії розвитку професійно-технічної освіти в Україні; розробити тематику спецсеминарів, творчих, курсових і дипломних робіт з цієї проблеми. Успішному розв'язанню завдань реформування професійно-технічної освіти в Україні може сприяти видання матеріалів з історичних проблем розвитку науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних шкіл.

На основі аналізу виявлених документів і матеріалів складено хронологічну таблицю з розвитку науково-методичного забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України у 1921-1929рр. У додатках наведено архівні документи і матеріали, які не були опубліковані.

До подальших напрямів дослідження цієї проблеми ми відносимо: вивчення змісту, форм і методів організації професійного навчання у закладах профтехосвіти різного типу в окремих регіонах України, аналіз розвитку діяльності закладів профтехосвіти національних меншин у 20-ті роки та зарубіжного досвіду науково-методичної

роботи у досліджуваний період.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. Методи навчальної роботи у професійних закладах України // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти: Збірник науково-методичних матеріалів. - Київ, 1994. - С. 83-85.

2. Оновлення змісту професійно-технічної освіти // Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти: Науково-методичний збірник. - Київ, 1995. - С. 61-63.

3. Использование исторического опыта в научно-методическом обеспечении современной профтехшколы // Проблемы совершенствования непрерывного профессионального образования в условиях перехода к рыночным отношениям: Сборник научно-методических материалов. - Николаев, 1995. - С. 90-93.

4. Методи навчально-виховної роботи у професійно-технічних закладах України 20-х років // Трудове і професійне навчання (проблеми, пошуки, перспективи): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.- Ч. II. - Вінниця, 1994. - С. 50-53.

5. Організація методичної роботи в навчальних закладах України у 20-ті роки // Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної професійної школи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.- Львів, 1994. - С. 126-129.

6.3 історії науково-методичних пошуків в Україні у 20-х рр. // Проблеми наступності та інтеграції змісту навчання у системі "Школа-ПТУ-ВНЗ": Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Вінниця, 1996. - С. 172-174.

Михайловская Н.В. Научно-методическое обеспечение деятельности профессионально-технических учебных заведений Украины (1921-1929 гг.)

Диссертация в виде рукописи на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - профессиональная педагогика. Институт педагогики и психологии профессио-

нального образования Академии педагогических наук Украины, Киев, 1997 год.

Диссертация содержит исследование развития содержания, основных направлений и форм организации научно-методического обеспечения деятельности профессионально-технических учебных заведений Украины в 1921-1929 гг. Выявлены особенности и охарактеризованы этапы развития научно-методической работы на государственном, региональном и местном уровнях. Исследованы организационно-управленческие факторы, повлиявшие на внедрение научно-педагогических и методических разработок в учебно-производственный процесс. Сделаны выводы о возможности использования этого опыта в новых социально-экономических условиях в процессе реформирования системы профтехобразования.

Mihailovskaya N.V. The scientific and methodic basement of Ukrainian vocational shool activity (1921-1929).

Dissertation in the form of manuscript for conferring the Candidate of Pedagogical Sciences Degree in speciality 13.00.04 - professional pedagogics.

Institute of Pedagogics and Psychology of Vocational education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 1997.

Content, main orientations and organizational forms development of scientific and methodic basement of vocational shool activity in Ukraine are investigated.

Peculiarities of methodic and scientific work are disclosed; the stages of its formation are substantiated, trends of its development on state, regional and local levels are revealed. Main principles and prosperitive ways for reforming modern system of vocational education are disclosed.

Ключові слова: науково-методичне забезпечення, навчально-програмна документація, методична робота, професійно-технічна освіта, зміст професійного навчання.

Зміст

438824

АВ 36.409

Подписано к печати 10.12.96г. Формат 60x84/16.
Объем: 1.0 усл.-печ.л., 1.0 уч.-изд.л.
Тираж 100. Заказ 100.

Типография во Флоревском монастыре
тел. 416-54-62